

Dekada nowych wyzwań. Następcy Ośrodka Dokumentacji Zabytków w walce z przestępczością przeciwko zabytkom

Marcin Sabaciński

Dział Archeologii
Narodowy Instytut Dziedzictwa

W OKRESIE FUNKCJONOWANIA I DZIAŁALNOŚCI Ośrodka Dokumentacji Zabytków przestępczość przeciwko obiektom dziedzictwa nie była zjawiskiem nowym. Ostatnie dwie dekady zmieniły jednak wiele w sposobie postrzegania kryminalnych zagrożeń dla dziedzictwa oraz w strategiach opracowanych w celu ich zwalczania.

Od początku lat 90. XX wieku specyfika i skala przestępczości przeciwko zabytkom zmieniała się równie dynamicznie, jak gospodarka, kultura i społeczeństwo po przemianach systemowych. W tej niechlubnej kategorii Polska bardzo szybko osiągnęła poziom europejski, z biegiem czasu plasując się w czołówce krajów zagrożonych tym zjawiskiem¹. Pierwsze opublikowane w tym czasie statystyki przestępczości przeciwko zabytkom wykonano w odniesieniu do lat 1990-1996². Kradzieże i kradzieże z włamaniem do obiektów sakralnych wszystkich wyznań w opisywanym okresie osiągnęły liczbę ponad 9000 przypadków, kradzieże zabytków i dzieł sztuki w mieszkaniach prywatnych przekroczyły 500. W przypadku kradzieży ze świątyń była to liczba stanowiąca 40% wszystkich tego typu zdarzeń notowanych od 1946 roku. Statystyki były zatrważające, a straty zabytków sakralnych jawiły się jako podstawowy problem związany z przestępczością przeciwko ruchomym obiektom dziedzictwa.

Pozostałe szacunki, takie jak liczba kradzieży z mieszkań prywatnych i muzeów, z różnych powodów pozostawiały wiele do życzenia³, natomiast zagadnienie nielegalnego obrotu zabytkami archeologicznymi i innymi przedmiotami o wartości historycznej pochodzącymi z rabunkowych wykopalisk dopiero zaczęło być zauważane i nie znajdowało należytego oddźwięku ani w działaniach realnych, ani w statystyce. Zniszczenia zabytków nieruchomych także nie znalazły wówczas należytego miejsca w publikacjach specjalistycznych⁴.

Zmiany społeczno-gospodarcze kolejnych lat przygotowały dotychczasowy system ochrony zabytków na przeobrażenia, które ostatecznie zmanifestowały się m.in. połączeniem Ośrodka Dokumentacji Zabytków z Ośrodkiem Ochrony Zabytkowego Krajobrazu i utworzeniem Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w 2002 roku. Od tego czasu niemal rok po roku podejmowano kolejne działania administracyjne, mające znaczący wpływ na przyszłość ochrony zabytków w Polsce. Najważniejszą zmianą było uchwalenie Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku, która na nowo określała pojęcie zabytku oraz redefiniowała listę przestępstw i wykroczeń przeciwko zabytkom. Za przestępstwo uznano każde zniszczenie bądź uszkodzenie zabytku, bez względu na to, czy sprawca czynu działał świadomie, a także nielegalny wywóz

Nazwa: Maria Magdalena z Dzieciątkiem

Autor: nn warsztat pomorski

Materiał: drewno topolowe polichromowane

Wiek powstania: 3 ćw. XV w.

Wysokość: ok. 90 cm
Szerokość: 35 cm

Opis: Gotycka rzeźba przedstawia Marię Magdalenę. Postać ubrana jest w długą szatę z wyzłoceniami. W latach 1975-1976 przeprowadzono konserwację rzeźby.

Rejestr zabytków: 88/B z dn. 2.03.1972 r.

Miejsce kradzieży/zaginięcia: Karwin, gm. Karolino, Kościół parafialny pw. św. Kazimierza.

Data kradzieży/zaginięcia: 27-30 października 2005 r.

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: Rzeźbę wraz z rzeźbą Marii Magdaleny skradziono podczas kradzieży z włamaniem do kościoła w Karwinie w okresie od 27 do 30 października 2005 r. Ksiądz proboszcz zawiadomił WUOZ w dn. 31 października 2005 r.

Jednostka prowadząca sprawę: KPP Białogard, L.dz. 1460/05, RSD 201/05, Ds. 22/06

Rejestracja w bazie NIMOZ: PC01319

Bibliografia: Cenne, Bezcenne, Utracone, Warszawa 2006, nr 1(46), s. 21; Pismo WUOZ w Koszalinie do WUOZ w Szczecinie z dn. 17 X 2006, l.dz. ZR/K/462/5/DR/2006.

Rzeźba Marii Magdaleny z Dzieciątkiem
w kościele w Karwinie, 1986
w kościele w Darłowie, 1984

Nazwa: Nat

Autor: nn

Materiał: ol

Wiek powstania: L 30 XX w.

Wysokość: 135 cm
Szerokość: 96 cm

Opis: Obraz o kształcie prostokąta stojącego, zwieńczonego dwoma trójkątami, zawierającego realistyczną scenę przedstawiającą leżącą we wnętrzu na łożu kobietę z nagim niemowlęciem na rękach, kładącą przy misce przed łożem na dywanie z pieluszką w dłoniach kobiety oraz lekko pochylonego i stojącego za łożem starca.

Rejestr zabytków: brak, obiekt objęty ewidencją

Miejsce kradzieży/zaginięcia: Darłowo, pow. Sławno, Kościół parafialny pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Darłowie

Data kradzieży/zaginięcia: 1984-1993 r.

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: Obraz znajdował się w kościele w 1984 r. podczas zakładania karty zabytku. Jego brak odnotowano podczas kontroli WUOZ w 1993 r.

Jednostka prowadząca poszukiwania: bd

Rejestracja w bazie NIMOZ: PA03124

Bibliografia: Pismo WUOZ w Koszalinie do WUOZ w Szczecinie z XI 2009 r., l.dz. ZR-K-4168/7(3)/DR/2009.

Obraz "Narodziny Jana Chrzciciela"
w kościele w Darłowie, 1984

zabytku za granicę. Z biegiem czasu listę tę uzupełniły przepisy zabraniające przerabiania i podrabiania zabytków w celach handlowych, a także świadomego handlowania takimi zabytkami. Po raz pierwszy uznano za wykroczenie poszukiwania zabytków bez pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Pozostało nim w dalszym ciągu niezgłoszenie odkrycia zabytku archeologicznego w trakcie wykonywania inwestycji bądź przypadkiem. Wykroczeniem zawartym w nowej Ustawie jest także niepowiadomienie wojewódzkiego konserwatora zabytków o istotnych

zmianach dotyczących zabytku wpisanego do rejestru bądź ewidencji zabytków oraz niewykonanie zaleceń po jego kontroli⁵.

W roku wejścia w życie nowej Ustawy, decyzją ministra spraw wewnętrznych i administracji, powołano międzyresortowy zespół zadaniowy do spraw przeciwdziałania przestępczości przeciwko dobrom kultury⁶, w którego skład weszli funkcjonariusze policji, Straży Granicznej oraz przedstawiciele resortów kultury i finansów. Jego zadaniem była analiza zjawiska przestępczości skierowanej przeciwko obiektom dziedzictwa, metod stosowanych przez zorganizowane

grupy przestępcze, rozpoznanie funkcjonowania legalnego i nielegalnego rynku dóbr kultury w Polsce, analiza funkcjonowania systemów gromadzenia danych o zabytkach i udostępniania informacji o nich przez różne instytucje oraz organizacji poszukiwań zagrabionych dóbr kultury w skali kraju i w skali międzynarodowej, a także wypracowanie wstępnej prognozy oraz propozycji instytucjonalnego przygotowania Polski do zwalczania i przeciwdziałania tego typu przestępczości po wejściu do Unii Europejskiej⁷. Zespół istniał do roku 2005.

W latach jego funkcjonowania doszło do podpisania dwóch bezprecedensowych porozumień międzyresortowych dotyczących wspólnych działań w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom, które do chwili obecnej stanowią chlubny ewenement w skali europejskiej.

Pierwsze z nich, z 3 listopada 2004 roku, dotyczyło zwalczania nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków⁸ w ramach współpracy policji, Izby Celnej, Straży Granicznej i resortu kultury, kolejne z 10 marca 2005 roku w sprawie zapobiegania i zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom określało zasady współdziałania policji z organami ochrony zabytków i podległymi im instytucjami kultury⁹. W tych dokumentach wyznaczono jednostki, które bezpośrednio odpowiadały za współpracę polegającą przede wszystkim na wymianie informacji, wzajemnym wsparciu i działaniach szkoleniowych. W obu z nich powtórzyły się delegacje dla wojewódzkich konserwatorów zabytków, dyrektora

Departamentu Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury oraz dyrektora Ośrodka Ochrony Zbiorów Publicznych. W porozumieniu regulującym współpracę z policją dodatkowo wymieniono Ośrodek Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego oraz Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Prawnym następcą obu tych instytucji jest obecnie Narodowy Instytut Dziedzictwa¹⁰.

Najbardziej znaczącą inicjatywą ostatnich lat było utworzenie 25 czerwca 2007 roku. Krajowego Zespołu do Walki z Przestępczością Przeciwko Dziedzictwu Narodowemu w pionie kryminalnym Komendy Głównej Policji¹¹. Poprzedziło ją powołanie w komendach wojewódzkich koordynatorów do spraw zabytków, a w rejonach kraju o najwyższym zagrożeniu tego typu przestępczością¹² zorganizowano w wydziałach kryminalnych kilkusobowe zespoły. Zadaniem opisanych struktur wojewódzkich jest przede wszystkim nadzór i koordynacja postępowań przygotowawczych oraz spraw operacyjnych w przedmiotowym zakresie prowadzonych w podległych jednostkach, monitorowanie miejsc potencjalnego zbywania kradzionych dóbr kultury, prowadzenie rozpoznania w zakresie zjawisk i zdarzeń dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom, organizowanie szkoleń dla policjantów innych pionów i jednostek podległych, a także współpraca międzynarodowa. Z kolei zespół w Biurze Kryminalnym Komendy Głównej Policji opracowuje analizy i strategię działania, wyznacza zadania, nadzoruje koordynatorów i zespoły w komendach wojewódzkich, współpracuje z Centralnym Biurem Śledczym i utrzymuje bieżące kontakty z podmiotami zwalczającymi tego rodzaju przestępczość w skali międzynarodowej.

Dlaczego utworzenie tych struktur określono jako najważniejsze wydarzenie ostatnich lat? Przestępczość skierowana przeciwko obiektom dziedzictwa kulturowego i dziełom sztuki różni się specyfiką od innych

1. Zabytki skradzione z obiektów sakralnych. Ilustracje pochodzą z katalogu utraconych zabytków woj. zachodniopomorskiego, będącego częścią podręcznika Marka Łuczaka, *Policja w walce o zabytki*. Szczecin 2011 (s. 132-133 i 264-265)

1. Monuments stolen from sacred objects. The illustrations are a part of the catalogue of lost monuments of West Pomeranian Voivodeship included in the book *Policja w walce o zabytki (The Police and Its Fight for Monuments)* by Marek Łuczak. Szczecin 2011 (pp. 132-133 and 264-265)

2. Ruchomy zabytek archeologiczny – średniowieczna ostroga

2. A movable archaeological monument – a medieval spur

działań kryminalnych, z którymi zmagają się funkcjonariusze. Pierwszym, podstawowym problemem jest półkodeksowy¹³ model prawnokarnej ochrony zabytków, powodujący powszechną niezrozumiałość większości przepisów karnych w zakresie dziedzictwa, zarówno w służbach mundurowych, jak i wśród pracowników wymiaru sprawiedliwości. Ponadto specyfika samego przedmiotu działań przestępczych wymaga znajomości licznych kategorii zabytków, hermetycznych środowisk kolekcjonerów, antykwariatusy, historyków sztuki, muzealników i archeologów, a także złożonych mechanizmów działania przestępców, włączywszy w to konotacje międzynarodowe związane z legalnym i nielegalnym rynkiem dóbr kultury. Bez odpowiedniej profesjonalizacji, stałego doskonalenia warsztatu i ciągłej współpracy ze środowiskami związanymi z ochroną zabytków oraz obrotem dziełami sztuki ograniczenie opisywanego zjawiska nie miało szans powodzenia. Powołanie wyspecjalizowanych jednostek w ramach struktur policji przełożyło się na efektywność działań służb mundurowych, podniosło świadomość społeczną w zakresie ochrony zabytków i przede wszystkim dało nadzieję na zahamowanie postępującej degradacji zasobów krajowego dziedzictwa kulturowego.

W celu uzupełnienia obrazu zmian rzeczywistości w ostatniej dekadzie należy przypomnieć o wejściu Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej, a następnie o przystąpieniu do układu z Schengen. Uczestnictwo Polski w rynku europejskim prowadzące do ścisłej współpracy gospodarczej i kulturowej, swobodny przepływ towarów i usług połączony ze zniesieniem kontroli granicznej wewnątrz wspólnoty nie pozostały bez wpływu na charakter przestępczości przeciwko zabytkom, we wszystkich jej aspektach.

Jak więc we współczesnych realiach, diametralnie różnych od tych, w których funkcjonował Ośrodek Dokumentacji Zabytków, należy postrzegać rolę jego spadkobiercy – Narodowego Instytutu Dziedzictwa w walce z przestępczością wymierzoną w obiekty dziedzictwa? Jedną z kategorii przestępstw przeciwko zabytkom, które ostatnio urosły do rangi rzeczywistego wyzwania dla służb chroniących zabytki, są występki związane z zabytkami archeologicznymi. Przez lata nie znajdowano skutecznych rozwiązań tej kwestii, nie udało się również określić rzeczywistej skali problemu. Pojedyncze sprawy, np. głośny przypadek rozgrabienia skarbu ze Środy Śląskiej czy znany przede wszystkim w środowisku archeologów *casus* sprawy

karnej wytoczonej rabusiom pradziejowego cmentarzyska w miejscowości Mokra¹⁴, były wyjątkami potwierdzającymi regułę. Od czasu upowszechnienia przenośnych wykrywaczy metali w latach 90. XX wieku problem niszczenia i okradania stanowisk archeologicznych manifestował się szczególnie wyraźnie przez obecność na rynku internetowym oraz na targach staroci zwiększającej się wciąż liczby ruchomych zabytków archeologicznych pochodzących z rabunkowych wykopalisk i uznawany był za niemożliwy do rozwiązania. Narodowy Instytut Dziedzictwa, jako jedyna centralna instytucja kultury wyspecjalizowana w ochronie zabytków archeologicznych, rozpoczął współpracę ze służbami mundurowymi w zwalczaniu tego typu przestępczości jeszcze pod szyldem Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego¹⁵. Po powołaniu Krajowego Zespołu w KGP w 2007 roku współpraca ta nabrała tempa. Na przełomie 2007 i 2008 roku wspólnie zorganizowano serię szkoleń obejmującą zasady ochrony zabytków archeologicznych dla policyjnych koordynatorów z komend wojewódzkich oraz wybranych funkcjonariuszy komend miejskich i powiatowych¹⁶.

Program prezentacji dotyczył takich zagadnień, jak specyfika dziedzictwa archeologicznego, przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym, prawo i doktryna ochrony zabytków. Na zakończenie kursu jego uczestnicy odwiedzali magazyny muzeum archeologicznego.

Przeszkolono ok. 150 policjantów, a na podstawie doświadczeń z tego przedsięwzięcia przygotowano programy kursów dostosowanych do specyfiki służb granicznych¹⁷ oraz podręcznik w formie elektronicznej dla funkcjonariuszy policji. Niezależnie od działalności

szkoleniowej Narodowy Instytut Dziedzictwa¹⁸ podjął próbę ograniczenia obrotu zabytkami archeologicznymi na największej krajowej platformie handlu internetowego, jaką jest portal Allegro. Nawiązano współpracę i podpisano porozumienie w ramach pro-

gramu „Współpraca w ochronie praw”, projektu przeznaczonego przede wszystkim dla firm chroniących swój znak towarowy¹⁹. Dzięki programowi Narodowy Instytut Dziedzictwa zyskał możliwość eliminowania z zasobów portalu aukcji z nielegalnie pozyskanymi zabytkami archeologicznymi za pomocą dedykowanego szablonu internetowego, bez konieczności przesyłania dokumentów czy kontaktu telefonicznego. Ponadto przedstawiono użytkownikom portalu Allegro materiały edukacyjne dotyczące zasad ochrony dziedzictwa archeologicznego²⁰. Wspólnie z Krajowym Zespołem oraz Ośrodkiem Ochrony Zbiorów Publicznych (obecnie Narodowym Ośrodkiem Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów) przygotowano zasady bezpiecznego obrotu zabytkami, które portal Allegro umieścił jako informację dla swoich użytkowników we wszystkich kategoriach tematycznych zawierających aukcje z obiektami dziedzictwa. Niezależnie od powyższych działań podjęto regularny monitoring aukcji zawierających zabytki archeologiczne mogące pochodzić z nielegalnego źródła. Transakcje były archiwizowane, część z nich zgłaszano Krajowemu Zespołowi jako domniemane przestępstwa, a w przypadku niektórych korzystano z uprawnień partnera programu „Współpraca w ochronie praw”, blokując

3. Strona tytułowa materiałów szkoleniowych z zakresu zwalczania przestępczości przeciwko dziedzictwu archeologicznemu

3. The title page of training materials relating to the combating of crime against archaeological heritage

4. Przenośne wykrywacze metali

4. Portable metal detectors

aukcję i powiadamiając sprzedającego o obowiązujących przepisach. Proces ten ma charakter ciągły i trwa nadal, jednak liczba transakcji, które w sposób niebudzący wątpliwości naruszają krajowe prawo ochrony zabytków w zakresie archeologii, spadła obecnie niemal do zera²¹. Kolejną, choć mniej spektakularną w odbiorze aktywnością Narodowego Instytutu Dziedzictwa był program kontroli wybranych targów staroci w zakresie obrotu zabytkami archeologicznymi, który również nie został zakończony. Ponadto, w efekcie stałej współpracy z osobami odpowiedzialnymi za koordynację zagadnień związanych z przestępczością przeciwko dziedzictwu, specjaliści Narodowego Instytutu Dziedzictwa stale uczestniczą w szkoleniach poświęconych tej tematyce jako prelegenci. Wsparcie udzielane organom ścigania polega też na wydawaniu opinii w charakterze biegłych w sprawach karnych, a także uczestniczeniu w bieżących konsultacjach z jednostkami terenowymi policji i służb granicznych prowadzących bądź przygotowujących poszczególne sprawy.

Wsparcie udzielane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa służbom mundurowym w walce z przestępczością przeciwko dziedzictwu archeologicznemu jest działalnością najbardziej widoczną i najważniejszą ze względu na dotychczas osiągnięte efekty, jednak nie wyczerpuje jego aktywności. Bardzo istotnym aspektem tej kampanii są działania edukacyjne skierowane do różnych grup odbiorców, częściowo już opisane w częściach dotyczących współpracy z policją oraz portalem Allegro. Podniesienie świadomości obywatelskiej w zakresie potrzeby ochrony zabytków, metod ich ochrony oraz wzbudzenie współodpowiedzialności za zasób dziedzictwa kulturowego przekłada się na spadek zachowań przestępczych. Uczestnictwo w konferencjach, seminariach, wydawanie materiałów edukacyjnych, organizowanie szkoleń czy publikacje w specjalistycznych periodykach może wydawać się zadaniem niemającym bezpośredniego wpływu na skalę zagrożenia przestępczością, są to jednak niezbędne elementy działań edukacyjnych będących podstawą profilaktyki tych zagrożeń.

Największym przedsięwzięciem NID w dziedzinie podnoszenia kwalifikacji odnośnie do zapobiegania przestępczości był zakończony w 2011 roku trzyletni polsko-norweski projekt szkoleniowy „Legalny i nielegalny obrót dobrami kultury. Platforma

badawczo-edukacyjna wymiany doświadczeń w dziedzinie zapobiegania przestępstwom przeciwko dziedzictwu kulturowemu”. Trzy warsztaty z udziałem specjalistów służb mundurowych, instytucji kultury i muzealników obu krajów poświęcono wymianie informacji o rynku dóbr kultury, regulacjach prawnych i praktyce przeciwdziałania przestępczości, a także sposobom zwiększania świadomości społecznej, edukacji i promocji dziedzictwa oraz problematyce ochrony zabytków archeologicznych i dziedzictwa podmorskiego przed dewastacją i kradzieżą. Podsumowaniem projektu była konferencja międzynarodowa zorganizowana w Warszawie oraz publikacja zawierająca wystąpienia jej prelegentów i uczestników warsztatów, wydana w języku polskim, angielskim i norweskim²².

Czy omówione działania stanowią adekwatną odpowiedź na tytułowe wyzwania minionej dekady? Bez wątpienia temat przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym nie jest jedynym problemem ostatnich lat, choć stanowiąc najbardziej chyba zaniedbana niszę, pozwolił osiągnąć trwałe zmiany niewielkim nakładem środków. W tym czasie pojawiły się także problemy nowe, z którymi nie potrafimy sobie skutecznie poradzić, a stare, dotychczas nierozwiązane wciąż dostarczają dobrze znanych emocji.

W dalszym ciągu obiekty sakralne są jedną z kategorii zabytków najbardziej narażonych na kradzież i dewastację. Działania prewencyjne, oprócz montażu instalacji alarmowych, odpowiednich zabezpieczeń mechanicznych, obejmują program ewidencji wyposażenia kościołów. W ramach rządowego programu ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpieczniej” funkcjonariusze policji wraz z przedstawicielami urzędów konserwatorskich rozpoczęli systematyczne znakowanie, opisywanie i fotografowanie zabytków ruchomych wewnątrz obiektów sakralnych. W przypadku kradzieży taki obiekt będzie można łatwo zidentyfikować na rynku antykwarycznym. W działaniach tych asystowali także pracownicy oddziałów terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Problem identyfikacji obiektów dziedzictwa pochodzących z kradzieży, zajmowanych podczas interwencji policyjnych u członków grup przestępczych czy osób parających się tą specyficzną kategorią występku jest wyzwaniem, które pozostaje aktualne dłużej niż przez ostatnie dziesięć lat. Dotyczy w również

mierze wyposażenia zabytkowych obiektów nieruchomości, sakralnych i muzealnych, dzieł sztuki i antyków pochodzących z prywatnych kolekcji. Zagadnienie to próbowano rozwikłać na kilka sposobów. Katalogowanie zabytków ruchomych w obiektach sakralnych postępuje niezależnie od programów rządowych. Dla właścicieli dzieł sztuki i kolekcjonerów przygotowano polską wersję międzynarodowego standardu Object ID²³, który stał się inspiracją dla programu Komendy Głównej Policji i Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów „Bezpieczne Zbiory – Bezpieczne Kolekcje”²⁴. Jednocześnie na mocy przepisów prawa Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów prowadzi „Krajowy wykaz zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem”. Aby skradziony zabytek mógł trafić na tę listę, musi posiadać przynajmniej podstawowe dane identyfikacyjne.

W tym kontekście Narodowy Instytut Dziedzictwa, depozytariusz archiwów Ośrodka Dokumentacji Zabytków, największego krajowego zasobu informacji o obiektach zabytkowych, jawi się jako instytucja,

która może przyczynić się do rozwiązania wielu spraw karnych dotyczących trudnych do zidentyfikowania skradzionych obiektów dziedzictwa. Konsultacje w poszczególnych przypadkach były już przez Instytut udzielane. Okazało się również, że rozwinięta współpraca międzynarodowa NID pozwala na przeniesienie tych konsultacji na arenę europejską, do środowiska specjalistów ochrony zabytków, niezależnie od sprawdzeń dokonywanych przez policję w bazach danych Interpolu. Zdaniem autora, ten aspekt współpracy Narodowego Instytutu Dziedzictwa ze służbami mundurowymi jest obecnie jednym z najbardziej obiecujących, a wypracowanie metod jego sprawnej realizacji w ogromie zasobów archiwalnych Instytutu jest wyzwaniem bezprecedensowym. Być może nawet wyzwaniem na skalę dekady²⁵. ■

Mgr Marcin Sabaciński, archeolog, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego oraz studiów podyplomowych „Ochrona i zarządzanie dziedzictwem archeologicznym” na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pracuje w Dziale Archeologii Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Specjalizuje się w dziedzinie zagrożeń dla zabytków.

Przypisy

- 1 M. Karpowicz, *Jednostka do zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom: zbędna potrzeba czy niezbędna konieczność*. „Rzeczpospolita”, 31.05.2007.
- 2 Dane za: M. Frydrych, *Zagrożenia. Kradzieże dóbr kultury w latach 1990-1996*, [w:] „Cenne Bezcenne Utracone” nr 2/1997.
- 3 Statystyki dotyczące kradzieży dokonywanych u osób prywatnych zostały zaburzone w opisywanym okresie przez zmianę sposobu rejestrowania zdarzeń. Do dnia dzisiejszego rzeczywista skala kradzieży muzealnych nienajlepiej pozwala się ująć w roczne statystyki. Można obliczyć liczbę kradzieży dokonanych na ekspozycjach, jednak straty obiektów przechowywanych w magazynach są ujawniane znacznie rzadziej i często nie da się określić, kiedy nastąpiły.
- 4 Być może wynikało to z braku penalizacji zniszczenia zabytku. Ten temat nie będzie jednak rozwijany. W niniejszym tekście omówiono problemy przestępczości przeciwko zabytkom ruchomym, nie podejmując tematu niszczenia stanowisk archeologicznych i innych zabytków nieruchomości.
- 5 Nie wymieniono wszystkich przepisów karnych z Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a jedynie te, które w pierwszej kolejności mogą dotyczyć zabytków ruchomych będących osnową tego artykułu.
- 6 Zarządzeniem nr 54 Prezesa Rady Ministrów 30 kwietnia 2002 r. utworzono zespół Międzyresortowe Centrum do spraw Zwalczania Przestępczości Zorganizowanej i Międzynarodowego Terroryzmu, a na podstawie par. 4 tego dokumentu minister spraw wewnętrznych i administracji powołał decyzją 2-03 z 21 maja 2003 r. wspomniany zespół zadaniowy (dokumenty niepublikowane).
- 7 Informacje podane za odpowiedzią sekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji Andrzeja Brachmańskiego na interpelację nr 7141 posła na Sejm RP IV kadencji Alfreda Owoca w sprawie przeciwdziałania kradzieżom dóbr kultury i historii, z 14 maja 2004 r.
- 8 Porozumienie z 3 listopada 2004 r. pomiędzy Ministrem Finansów, Ministrem Kultury, Komendantem Głównym Policji i Komendantem Głównym Straży Granicznej w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków (Dz.U. KGP 04.21.135).
- 9 Porozumienie Generalnego Konserwatora Zabytków i Komendanta Głównego Policji z 10 marca 2005 r. w sprawie współdziałania w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom (Dz.U. KGP 05.6.29).
- 10 Narodowy Instytut Dziedzictwa w praktyce realizuje postanowienia obu porozumień, zgodnie z zapisami statutu nadanego przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego. Pewne ich zapisy stały się nieaktualne, obecnie nie funkcjonuje już większość jednostek resortu kultury wymienionych w porozumieniach, nie istnieje także Biuro Taktyki Zwalczania Przestępczości w Komendzie Głównej Policji.
- 11 Zespół powstał w ramach realizacji zadań wymienionych w rządowym programie ograniczania przestępczości i społecznych zachowań „Razem bezpiecznie” w obszarze „Ochrona dziedzictwa narodowego przed kradzieżami, dewastacją i nielegalnym wywozem”.

- 12 W województwach: małopolskim, śląskim, łódzkim, pomorskim, dolnośląskim oraz w Komendzie Stołecznej Policji.
- 13 Model półkodeksowy oznacza, że większość przepisów karnych w danym zakresie nie znajduje się w kodeksie karnym będącym podstawowym narzędziem organów ścigania, lecz zapisano je w odrębnych ustawach, w tym przypadku Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- 14 J. Koj, *Casus Mokrej*, [w:] W. Brzeziński, Z. Kobyliński (red.), *Wykrywacze metali a archeologia*, Warszawa 1999.
- 15 Włączonego do Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków 1 stycznia 2007 r.
- 16 Z rejonów krajów najbardziej zagrożonych przestępczością przeciwko dziedzictwu archeologicznemu, które zostały wyznaczone na podstawie danych przekazanych przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.
- 17 W latach 2008-2012 przeszkolono w analogiczny sposób ponad 160 funkcjonariuszy Straży Granicznej i Służby Celnej. W roku 2012 rozpoczęto serię szkoleń dla policjantów z komend powiatowych, na przełomie lutego i marca przeszkolono ok. 60 funkcjonariuszy KPP w Ciechanowie, w kwietniu odbyło się szkolenie w KPP w Pułtusku.
- 18 Jeszcze pod szyldem Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, w 2007 r.
- 19 NID wciąż pozostaje jedyną instytucją państwową w tym programie, jednym z dwóch partnerów, którzy nie chronią swojego znaku towarowego.
- 20 Między innymi w ramach Biuletynu wysłanego do ok. 5000 supersprzedawców (najaktywniejszych sprzedawców).
- 21 Więcej o współpracy NID i Allegro: M. Sabaciński, *Zasady współpracy Narodowego Instytutu Dziedzictwa z portalem Allegro w zwalczaniu nielegalnego obrotu zabytkami archeologicznymi*, [w:] *Stop przestępczości przeciwko dziedzictwu. Dobre praktyki i rekomendacje*, Warszawa 2011.
- 22 *Stop przestępczości przeciwko dziedzictwu. Dobre praktyki i rekomendacje*, Warszawa 2011.
- 23 Projekt „Object ID Standard” jest standardem gromadzenia i zapisu danych dotyczących przedmiotów kultury materialnej utworzonym w celu identyfikacji obiektów utraconych w wyniku przestępstwa lub innych zdarzeń losowych. System ten jest promowany i zalecany przez Komendę Główną Policji, FBI, Scotland Yard, Interpol, UNESCO i ICOM. Object ID jest znakiem towarowym J. P. Getty Trust, którego użycie jest zabronione bez zgody ICOM. W październiku 2004 roku obie instytucje podpisały w tej sprawie stosowne porozumienie.
- 24 Więcej o programie pod adresem: www.bezpiecznezbiory.eu.
- 25 W treści artykułu nie uwzględniono szczegółowych zadań Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, który jest bezpośrednim spadkobiercą instytucji powołanych do współpracy z organami ścigania i służbami mundurowymi w zakresie ochrony zbiorów publicznych przed przestępczością. Początkowo jego zadania polegały na ochronie muzeów przed kradzieżami i pożarami oraz ewidencji strat i organizowaniu konwojów dzieł sztuki, następnie rozszerzono te obowiązki o biblioteki, archiwa i obiekty sakralne. Do jego obowiązków należy także prowadzenie „Krajowego wykazu zabytków skradzionych oraz wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem”. W zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom ruchomym jest więc głównym współpracownikiem służb mundurowych. Należy zaznaczyć, że opisane działania NID nie wkraczają w obszar obowiązków NIMiOZ. Obie instytucje współpracują na bieżąco, uczestnicząc również w organizowanych przez siebie przedsięwzięciach. Pominięcie szczegółowej charakterystyki Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów wynika z faktu, iż nie jest on następcą Ośrodka Dokumentacji Zabytków w żadnym z aspektów, od 1992 r. zachował ciągłość swej misji. Działania NIMiOZ i jego poprzedników w walce o bezpieczeństwo zbiorów publicznych są trudne do przeceńnienia i były wielokrotnie opisywane (patrz. seria wydawnicza „Cenne, bezcenne, utracone”).

Summary

The decade of new challenges. Successor of the Centre for Documentation of Monuments in the fighting of crime against monuments

The transformations of the system in the 1990s resulted in a significant change of the scale and specific nature of the danger of crime against objects of heritage. The consequences of the said process were transformations of central institutions responsible for the protection of monuments and the passing of the Law on the protection and care of monuments, which contained a new definition of the monument and an updated list of crimes and offences against heritage. As regards crime fighting measures, the last decade saw the establishment of the interministerial task force for the fighting of crime against cultural property and the National Team for the Fighting of Crime Against National Heritage in the General Headquarters of the Police. Two unprecedented interministerial agreements regarding the rules of co-operation of uniformed services and the Ministry of Culture in the fighting of crime against monuments were signed, too. The advancing specialisation of state services resulted from the specific nature of the kind of crime

concerned. Effective fighting of such crime requires continuous professionalisation and close co-operation with the scientific environment and experts in the protection of monuments. The establishment of specialised units in the Police, the Civil Service and the Border Guard led to the improvement of the effectiveness of their operations in the last few years. Offences against archaeological heritage turned out to be one of the present-day challenges with regard to crime fighting. The National Heritage Board of Poland co-operates actively with the Police and border services to that extent by organising specialist training courses, issuing training materials and opinions, giving professional advice on particular criminal cases and initiating a series of educational projects targeted at a wide group of recipients. Regular co-operation with the Allegro website was also established and the three-year Polish-Norwegian training project “Legal and illegal trade in cultural property” was completed. One of the most topical challenges is the identification of stolen objects of heritage. This is why the National Heritage Board of Poland, a depositary of the national resource of information on heritage, is an institution that can contribute to the solving of many criminal cases, and the international co-operation of NHMP makes it possible to conduct the identification process on a European scale.